Cristinel Sava

INTERFERENȚELE DINTRE NORMA LINGVISTICĂ ŞI NORMA LITERARĂ. STUDIU DE CAZ: ACORDUL ÎN NUMĂR AL SUBIECTULUI EXPRIMAT PRINTR-O SINTAGMĂ BINOMINALĂ CANTITATIVĂ*

1. Obiectivul articolului de față este acela de a realiza o privire de ansamblu asupra modului în care norma lingvistică şi norma literară se influențează reciproc în timp. În acest scop, am ales situația acordului în număr al subiectului exprimat printr-o sintagmă binominală cantitativă, pe care îl vom urmări în diacronie, atât din perspectiva realizării sale în texte, cât şi din perspectiva normării sale în lucrările cu caracter normativ sau în studiile dedicate acestei probleme. După o scurtă definire a termenilor, vom prezenta mai întâi situația acordului în texte (pentru limba română veche) sau în uzul curent, pe baza statisticilor făcute recent (Croitor 2006; 2012), iar apoi vom urmări evoluția normei literare care priveşte acest tip de acord, pentru ca la final să desprindem concluzii privind interferențele dintre uz şi normă. Între cele două este de fapt o condiționare reciprocă: norma influențează în mare măsură uzul lingvistic (mai ales că dezacordul este sesizat de cei care cunosc norma şi persoanele care nu vorbesc corect sunt ridiculizate), dar şi uzul influențează norma, lingviştii apelând întotdeauna la variantele scrisă şi vorbită ale limbii pentru a-şi verifica teoriile.

2. *Norma lingvistică* (numită de Ion Coteanu şi *normă intrinsecă* [apud Gheție 1982: 32]) are un caracter natural şi abstract, fiind echivalată cu structura limbii (Gheție 1982: 32). *Norma literară* (sau *academică*, în terminologia lui Coteanu [apud Gheție 1982: 32]) este, în schimb, „expresia convențională, în genere coerentă, a unui anumit uz lingvistic (dominant), impusă, cu o forță coercitivă mai mare sau mai mică, persoanelor aparținând unei anumite comunități (culturale)" (Gheție 1982: 36). Ambele au în comun caracterul lor istoric, adică variabilitatea lor în timp, dar, desigur, cel puțin în cazul normei literare, modificarea acesteia se realizează lent, cel mai adesea ca urmare a presiunii exercitate de norma lingvistică (Gheție 1982: 32). Articolul nostru demonstrează însă că şi norma lingvistică se modifică sub influența coercitivă a normei literare.

* Îi datorez dlui prof. Gheorghe Chivu inițierea în tainele alfabetului chirilic, dumnealui fiind cel care, atunci când mi-am manifestat interesul pentru limba veche, mi-a pus în mână câteva facsimile pe care să învăț şi să exersez transliterarea alfabetului chirilic. De asemenea, îi datorez şi sinteza de față, elaborată într-o formă inițială în cadrul unui curs al domniei sale la care am participat în perioada studiilor doctorale.

LR, LXVI, nr. 3, p. 415–428, Bucureşti, 2017

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

Sintagmele binominale cantitative sunt acele sintagme formate din două nominale care alcătuiesc o unitate referențială, având un singur referent; primul nominal (N1) are o valoare cantitativă, iar al doilea nominal (N2) are o valoare referențială, denumind entitatea cuantificată de primul nominal (Croitor 2012: 119). Din această categorie a sintagmelor binominale cantitative ne interesează sintagmele binominale în care N2 este un substantiv la plural, iar N1 este un cuantificator partitiv de tipul *sfert*, *jumătate*, *parte*, *majoritate* (*un sfert/o jumătate/parte din/ dintre*, *majoritatea +/– nominal în genitiv*) în cadrul unei structuri partitive sau un substantiv colectiv (*mulțime*, *grup*, *grămadă* etc.) ori cuantificator (*număr*, *pereche*, *serie*) în cadrul sintagmelor pseudopartitive (de tipul N1 *de* N2). Aparenta abatere de la regulile acordului gramatical în cazul acestor structuri a fost observată de la primele gramatici româneşti care s-au scris, renumiți lingvişti încercând mai apoi să stabilească nişte reguli sau măcar nişte tendințe de acord.

Acordul este manifestarea relației sintactice dintre două cuvinte, constând în repetarea informației gramaticale de la un cuvânt la celălalt (GALR, II: 352). Termenii implicați în această relație sunt un substantiv şi un adjectiv sau un verb. Adjectivul sau verbul repetă informațiile gramaticale ale substantivului: gen, număr şi caz (adjectivul), număr şi persoană (verbul) (pentru o discuție mai amplă privind mecanismele acordului şi diversele ipoteze care caută să le explice, a se vedea Croitor 2012: 19–47).

Structurile menționate mai sus pun probleme din acest punct de vedere datorită trăsăturilor semantice inerente ale substantivului N1, care, denumind un ansamblu de obiecte organizate într-un tot unitar, prezintă în matricea lui semantică trăsătura [+ Pluralitate], în schimb afixal exprimă trăsătura [+ Unicitate], de unde şi oscilația în ce priveşte acordul verbului-predicat la singular sau plural în funcție de trăsătura care primează într-un anumit context.

3. Norma lingvistică pare destul de constantă în timp: vorbitorii preferă acordul cu N2, acesta fiind perceput drept subiect al verbului, în timp ce N1 este considerat doar un cuantificator.

3.1. Pentru limba română veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea sau, mai precis, 1532–1780), acordul subiectului cu predicatul în cadrul unor astfel de structuri este descris în mai multe lucrări generale (Gheție 1997, Avram 2007, Frâncu 2009), dar şi în studii dedicate acestei teme (Carabulea 1965). Alte lucrări vorbesc doar despre cazurile în care substantivele colective apar în propoziție la singular fără să intre într-o sintagmă binominală (Densusianu 1938, Rosetti 1986, *Tratatul de istorie a limbii române* [manuscris], apud Croitor 2012: 94). Constatările cercetătorilor sunt că, atunci când subiectul este exprimat printr-o sintagmă binominală cantitativă, predicatul se acordă întotdeauna la plural cu cel de-al doilea substantiv (toate exemplele sunt preluate din Carabulea 1965, repetate şi în Avram 2007: 62):

(1) *Printru el toată mulțimea iudeilor supărară-me*.

(2) *Şi iaca săriră toată turma de porci de pre țărmure în mare şi muriră.*

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

Rar verbul apare şi la singular, dar se explică prin folosirea lui *a fi* cu sensul existențial:

(3) *Că este mulțime de oameni în țara lui.*

Situația este identică şi atunci când al doilea substantiv lipseşte, fiind subînțeles:

(4) *Şi să mirară mulțimea.*

Iar pentru secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, se întâlneşte şi situația în care acordul verbului-predicat se face adesea la plural cu un substantiv colectiv care nu are o determinare substantivală la plural nici măcar subînțeleasă (Carabulea 1965, Densusianu 1938: 393–394, Rosetti 1986: 516, Avram 2007: 62):

(5) *Nărodul văzură Hristos în codru suind*.

(6) *Sfatul, cunoscând pre Ştefan Vodă că-i mai de folos țării, poftiră pre crai să-l lase în pace.*

Constatăm, aşadar, că în limba veche acordul verbului se făcea numai cu N2, chiar în condițiile în care N1 era articulat cu articol hotărât şi determinat de un adjectiv pronominal, ceea ce ar fi trebuit să schimbe raporturile sintactice şi să îl aducă în poziție de centru de grup, atrăgând astfel acordul verbului cu el.[1]

3.2. Dacă pentru limba veche, descrierile uzului lingvistic abundă, pentru limba modernă avem mai puține surse. Astfel, putem deduce întrucâtva norma lingvistică din exemplele inventariate în diverse lucrări, cu caracter mai mult sau mai puțin normativ. Spre deosebire de limba veche, unde norma lingvistică presupunea acord la plural, începând cu secolul al XIX-lea suntem puşi deja în fața oscilației vorbitorilor în astfel de situații.

3.2.1. În secolul al XIX-lea, apar acordurile la singular cu primul nominal dintr-o sintagmă binominală cantitativă, după cum reiese din gramatica lui Ion Heliade Rădulescu. El clasifica substantivele în materiale (concrete) şi ideale (abstracte), iar pe cele materiale le subîmpărțea în comune, proprii şi colective (coprinzătoare), care „arată o adunare au o culegere de mai multe lucruri" (Eliad 1828: 10). În ce priveşte acordul acestor substantive cu verbul-predicat, norma literară, care este în acelaşi timp şi o descriere a normei lingvistice, era foarte laxă: „*Jumătate*, *a treia parte*, *...*, *a mai multă parte*, *a mai mare parte*, *o mulțime*, *o câtățime*, când vor avea după sine un partitiv la înmulțit [plural], verbul atunci se pune iarăşi după voie sau după cum vine mai bine; cum: *o jumătate din oameni sânt sau este*" (Eliad 1828: 85).

Pe lângă pasajul de mai sus, SILR mai aduce ca argument în sprijinul variabilității acordului în secolul al XIX-lea, şi în acelaşi timp ca ilustrare a acordului la plural, faptul că acordul semantic „poate fi găsit, spre sfârşitul secolului, chiar în scrisul unui filolog: «În zilele noastre *sunt o mulțime*, care scriind cu litere latine, nu deosebesc cele două vocale» (Lambrior)" (Rodica Zafiu, în SILR, 309).

[1] Cf. GALR, II: 355: „Prezența articolului hotărât sau a unui adjunct adjectival întăreşte statutul centrului: *Mulțimea a părăsit piața*."

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

3.2.2. Trecând în secolul al XX-lea, Iorgu Iordan publică, în 1943, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor”*, o lucrare „deschizătoare de drum”, cum o numeşte Valeria Guțu Romalo (2002: 13). Pe lângă norma literară pe care încearcă să o precizeze, din exprimarea lui înțelegem că, pentru astfel de cazuri, el nu stabileşte o regulă clară şi că limba oscila în alegerea substantivului cu care să se facă acordul, iar exemplele inventariate de el ilustrează acest lucru: *grosul minorităților sunt într-o sărăcie*; *o parte din locuitori şedea*; *din acest moment începe o serie de mişcări*; *marea majoritate a revistelor este sub nivelul*; *au venit toată familia*; *mai mult de jumătate din locuri rămâne goală* (Iordan 1943: 413–414). În cazul unora din exemplele de mai sus preferința vorbitorilor spre sfârşitul secolului s-a schimbat în favoarea acordului la plural (vezi *infra* **3.2.7.**).

3.2.3. Într-o lucrare ulterioară, acelaşi Iorgu Iordan identifică şi tendința limbii, care i „se pare că se conformează structurii gramaticale, aşa cum o cunoaştem din evoluția ei de veacuri” (Iordan 1956: 573), de a prefera acordul la plural.

3.2.4. Al. Graur, în *Tendințele actuale ale limbii române* identifică şi el preferința vorbitorilor pentru acordul la plural în structurile binominale cantitative, substantivul colectiv sau partitiv din componența lor „fiind simțit ca un numeral” (Graur 1968: 342).

3.2.5. În 1981, apare o lucrare monografică ce tratează problema acordului în general – *Acordul în limba română*, de Gligor Gruiță. Preferința vorbitorilor, constată Gruiță, este pentru acordul la plural.

3.2.6. Mioara Avram, în *Gramatica pentru toți* (1997), reia o distincție pe care o făcuse Gruiță între diversele colective, opunând substantive de tipul *echipaj*, *familie*, *grup* (care impun acord la singular) unor substantive ca *mulțime*, *majoritate*, *parte*, *jumătate*, care exprimă o cantitate şi acceptă atât acord la singular, cât şi la plural. Ea consideră că acordul după înțeles (la plural) este tolerat atunci când colectivul apare nedeterminat: „se preferă *Majoritatea a venit*, dar se admite şi *Majoritatea au venit*” (Avram 1997: 338). Însă ea identifică şi o tendință, şi anume că, atunci când colectivul este determinat de substantiv la plural, „acordul după înțeles, combinat de astă dată cu acordul prin atracție, se răspândeşte tot mai mult, având perspectiva să devină chiar normă” (Avram 1997: 338). De aici deducem că, cel puțin în a doua jumătate a secolului al XX-lea, acordul la plural a avut o perioadă de declin, sub influența probabilă a normei literare impuse de lucrările normative începând cu jumătatea secolului, care includeau acordul după înțeles în categoria abaterilor de la regula acordului. Însă, după această perioadă de extindere a acordului la singular, norma lingvistică tinde să se replieze şi să revină la varianta de acord consolidată în cursul secolelor.

3.2.7. În 2006, Blanca Croitor întreprinde o cercetare statistică[2], cu ajutorul unui motor de căutare pe internet, asupra acordului sintagmelor binominale cantitative.

[2] Cercetarea este reluată ca anexă în Croitor 2012: 168–174.

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

A ținut cont de poziția față de verb, sensul de cuantificator nedefinit al lui N1, intercalarea altor componente ale enunțului între sintagma respectivă și verb, elipsa N2 și prezența unor determinanți ai N1 (Croitor 2006: 68).

Pentru fiecare sintagmă colectivă a selectat primele 30 de enunțuri în contexte relevante, de pe site-uri diverse, de la site-uri ale unor publicații sau instituții până la forumuri, unde predomină limbajul colocvial, adunând în total 400 de exemple. Concluziile cercetării sunt următoarele:

- Substantivele cuantificatoare nedefinite (*serie*, *mulțime*, *grămadă*, *majoritate*, *număr*, *grup*, *jumătate*, *parte*, *procent*), în tiparul cu articol nedefinit sau cu numeral, nu impun acordul sau îl impun în foarte puține exemple, verbul-predicat acordându-se cu nominalul cuantificat din sintagmele binominale, cu excepția substantivului *pereche*, care impune acordul verbului-predicat.
- Prezența articolului hotărât la N1 atrage acordul verbului cu acesta (*mulțimea*, *grupul*).
- Prezența unui adjectiv calificativ pe lângă N1 nu afectează într-o mare măsură acordul semantic. (Croitor 2006: 72–73; Croitor 2012: 174)

3.3. În concluzie, norma lingvistică a rămas în cea mai mare parte neschimbată, fidelă acordului la plural în cazul sintagmelor binominale cantitative. Acordul la plural a fost și mai extins decât în limba română modernă deoarece în limba veche se puteau întâlni astfel de situații și în cazul unor substantive colective care nu admit o determinare la plural.[3] Începând cu secolul al XIX-lea, apar și primele acorduri la singular, preferința vorbitorilor oscilând între cele două tipuri de acord. În secolul al XX-lea, oscilația acordului se amplifică, iar exemplele din limba veche cu acord la plural în cazul substantivelor colective fără o determinare la plural sunt simțite din ce în ce mai mult ca greșite (Andra Vasilescu, în SILR, 739).

4. În ce privește norma literară, aceasta se cristalizează treptat, de la o primă fază în care gramaticile nu emit nicio judecată de valoare privind corectitudinea sau incorectitudinea acordului la plural la fazele ulterioare, în care acordul la plural în cazul unui subiect exprimat printr-o sintagmă binominală cantitativă este inclus în categoria *abaterilor de la regula acordului gramatical*, caz în care avem deja o judecată de valoare. Însuși numele acestui tip de acord – *acord după înțeles* – lasă să se înțeleagă că nu este vorba de un acord care respectă regulile gramaticale.

4.1. Unele dintre cele mai importante gramatici (gramaticile lui Macarie, Budai-Deleanu, Diaconovici-Loga, Klein și Șincai, Văcărescu sau Tempea) din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea nu amintesc nimic de acordul substantivelor colective, fie în sintagme binonimale cantitative, fie folosite singure.

[3] Se pare că acordul la plural era o trăsătură a latinei vorbite, care s-a extins tot mai mult și a pătruns și în limbile romanice (ILR, I: 281–282; Graur 1937: 76); cf. Frâncu 2009: 164, care atribuie frecvența deosebită a acordului la plural în unele traduceri modelelor străine (în special slavone) după care s-a făcut traducerea, dar conchide că această influență străină nu face decât să întărească o trăsătură specifică limbii române vorbite, explicabilă prin factori interni.

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

4.2. *Gramatica* lui Eustatievici Braşoveanul notează că norma este ca substantivele colective să se acorde la plural: „numele cele însemnătoare mulțime des să împreunează cu graiul cel înmulțitori" (Eustatievici Braşoveanul 1969 [1757]: 100 [153]), însă exemplul dat nu este concludent.

4.3. Ion Heliade Rădulescu, după cum am văzut, prezintă o normă permisivă: „verbul atunci se pune iarăşi după voie sau după cum vine mai bine; cum: *o jumătate din oameni sânt sau este*" (Eliad 1828: 85).

4.4. *Gramatica română* a lui A. Lambrior (1892) nu aminteşte nimic de acordul substantivelor colective, în schimb conține o observație interesantă. El împarte substantivele colective în două: generale şi partitive. „Un colectiv este *general* când exprimă totalitatea indivizilor ce intră în acea grupă. Atunci colectivul e articulat: *mulțimea*, *adunarea*, *țara*, *prostimea*. Un colectiv e *partitiv* când nu e exprimată decât o parte din totalitatea indivizilor din grupă. Atunci colectivul e precedat de *o*, *un*, *nişte*: *Un stânjen de lemne*, *o mulțime de copii*" (p. 67). Constatarea lui Lambrior se traduce în faptul că, atunci când este articulat hotărât, substantivul colectiv îşi întăreşte trăsătura [+ Unicitate], pe când, atunci când este articulat nehotărât, capătă sens de cuantificator, exprimând „cantitatea". Iar această distincție pe care o face Lambrior are reflexe în plan sintactic, numai că autorul nu a mers mai departe cu constatările.

4.5. Hariton Tiktin prezintă o normă literară care înclină spre acordul la plural. El spune că, atunci când subiectul este exprimat printr-un substantiv colectiv determinat de un substantiv la plural, chiar şi în situațiile în care acest al doilea substantiv este subînțeles, „predicatul se pune de regulă la plural" (Tiktin 1895: 27). Tiktin mai intuieşte un lucru, pe care Valeria Guțu Romalo (2002) îl demonstrează, şi anume echivalența dintre anumite substantive colective şi adjective de tip numeral: *mulțime de iepuri = mulți iepuri*; *o seamă de soldați = câțiva soldați*.

4.6. Aceeaşi preferință pentru plural a normei literare este prezentă şi, doi ani mai târziu, în gramatica lui Philippide: „Substantive colective, precum *grămadă*, *mulțime*, urmate de complimente plurale, ori şi fără complimente, cer de obiceiu pluralul: *o mulțime de oameni au venit* ori chiar *o mulțime au venit*" (Philippide 1897: 379–380).

4.7. Calistrat Şotropa şi Valeriu Grecu, în *Gramatica limbii române* (1931), nuanțează norma anterioară, afirmând că „predicatul verbal şi verbul auxiliar de la predicatul nominal, care, pe lângă subiectul gramatical, are şi un subiect logic, se poate acorda cu acesta, uneori chiar mai bine decât cu cel gramatical: *Se vedeau o mulțime de filigene*" (Şotropa, Grecu 1931: 226).

4.8. Primul cercetător care publică un articol dedicat exclusiv acordului după înțeles este Al. Graur, în 1937, în revista „Viața românească". El este şi primul care stabileşte o normă şi nu se mulțumeşte doar să descrie starea de lucruri: „Când colectivul este considerat ca adevăratul subiect, predicatul se acordă cu el, iar când colectivul face oarecum figură de numeral pe lângă substantivul respectiv, atunci

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

acordul predicatului se face cu acesta" (Graur 1937: 76). El mai precizează că, atunci când substantivul colectiv este articulat hotărât, nu poate avea valoare de numeral, deci este adevăratul subiect al verbului, şi aduce în discuție şi situația când subiectul este postpus, caz în care întâlnim un acord prin atracție al verbului cu substantivul cel mai apropiat, şi anume substantivul colectiv. Aceleaşi reguli sunt reluate în Dimitrescu 1949.

4.9. În lucrarea sa din 1943, Iorgu Iordan precizează că, atunci când sunt singure, substantivele colective cer un predicat la singular, iar atunci când sunt determinate de un substantiv la plural, care „precizează până la maximum sensul lor «pluralic»", „teoretic, ar trebui să avem pretutindeni predicatul la plural" (Iordan 1943: 413).

4.10. Petre Alexandrescu (1954) consideră că, atunci când este prezent şi al doilea substantiv, acordul se face cu acesta, colectivul având rolul unui numeral nedefinit. El identifică şi trei tipuri de greşeli indiscutabile: (1) acordul la plural cu al doilea substantiv atunci când acesta este subînțeles: *O seamă năvăliră peste dânşii*; (2) acordul la plural cu substantivul colectiv care nu admite un determinant substantival: *Vreo câțiva, copleşind mult pământul, s-au făcut stăpâni, vând şi cumpără între dânşii, iar sărăcimea pătimesc*;[4] (3) acordul la plural cu un colectiv la singular, atunci când între substantivul colectiv şi verb sunt intercalate alte cuvinte: *Iară oastea văzând că au căzut cel mai mare al lor, întinseră fuga*.[5]

4.11. Iorgu Iordan scrie, în 1956, o lucrare normativă – *Limba română contemporană*. Poziția pe care o adoptă este aceeaşi din Iordan 1943, cu o oarecare rafinare a regulii şi indicarea mai clară a unor tendințe şi preferințe ale limbii: „Se poate spune că predicatul capătă formă de singular ori de câte ori subiectul nu este determinat de un substantiv la plural […] Dacă subiectul este însoțit de un substantiv la plural care îndeplineşte pe lângă el funcțiunea de atribut, predicatul stă când la singular, când la plural, fără să putem stabili o regulă, fie şi aproximativ generală" (Iordan 1956: 573). În ce priveşte interpretarea substantivului colectiv, el aminteşte că acele substantive colective „care cer, obişnuit, un predicat la plural sunt simțite şi de aceea tratate ca nişte numerale" (Iordan 1956: 574).

4.12. În acelaşi an în care Iordan publică *Limba română contemporană*, apare prima ediție a *Gramaticii* Academiei; vom face însă referire la ediția a II-a, revizuită şi adăugită. Fiind o lucrare cu caracter normativ, *Gramatica* încearcă să traseze reguli pentru acordul predicatului cu un subiect exprimat printr-un substantiv colectiv. Principiul care primează este cel al înțelesului: „În propozițiile în care subiectul este exprimat printr-un substantiv la singular cu sens colectiv determinat printr-un alt substantiv la plural care indică elementele componente ale

[4] Exemplul acesta este luat dintr-un document mai vechi publicat în *Monografia oraşului Ploieşti*, deci nu este unul din limba contemporană lui.

[5] Nici acest exemplu nu aparține limbii contemporane lui, ci este preluat dintr-un calendar din 1814.

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

colectivului, predicatul se acordă uneori cu substantivul determinant la plural, atunci când acesta, impunând ideea de pluralitate, este luat drept adevăratul subiect al propoziției" (GA, II: 110). Regula este valabilă chiar şi atunci când al doilea substantiv este subînțeles. Este condamnat acordul verbului la plural cu un subiect exprimat printr-un substantiv colectiv care nu are o determinare la plural, nici măcar subînțeleasă.

4.13. D. Craşoveanu, în 1969, aduce pentru prima dată în discuția privind această problemă acordul verbului la diateza pasivă sau a numelui predicativ, care nu se face doar în număr şi persoană, ci şi în gen, şi este primul care pune sub semnul întrebării includerea acordului la plural în categoria abaterilor de la regula acordului.

El observă că „acordul după înțeles este cel mai frecvent şi, uneori, singurul admis tocmai în situațiile în care verbul-predicat apare la diateza pasivă" (Craşoveanu 1969: 546):

(7) *Vor fi examinate o serie de aspecte ale relațiilor bilaterale.*

(8) *Majoritatea au fost «intervievați» în parcul denumit acum «Hanul Ancuței».*

(9) *Pentru aceasta au fost luate o serie de măsuri pe linie administrativă.*

(10) *O mare parte din apartamente sunt deja terminate.*

(11) *Majoritatea problemelor şi sugestiilor prezentate de autor sunt judicioase.*

Acordul la plural în aceste exemple „se impune a fi cel firesc" şi – identificare a unei preferințe – tocmai de aceea şi cel mai folosit.

Craşoveanu mai aduce şi alte argumente care susțin ideea că, în cele mai multe cazuri, acordul la plural cu substantivul ce determină colectivul este cel corect: (1) atunci când grupul colectiv + substantiv plural apare în poziție de complement indirect, colectivul se comportă ca un determinant de tip numeral: *dau bomboane la o mulțime de copii – dau bomboane la patru copii* sau când, (2) aflându-se în poziție de complement direct sau indirect, este reluat prin clitic substantivul plural: *la o mulțime de studenți li s-a atras atenția*.[6] Prin urmare, spune el, „precizările de mai sus ne fac să ne întrebăm, în concluzie, dacă e întru totul justificat să se considere că acordul după înțeles constituie o abatere sau o excepție de la regulile acordului – aşa cum lasă să se înțeleagă Gramatica Academiei, unde acest tip de acord este discutat sub titlul: *Excepții şi abateri de la regulile acordului*" (Craşoveanu 1969: 549).

4.14. În 1978, Iorgu Iordan şi Vladimir Robu vorbesc deja despre o normă „care recomandă acordul la plural cu determinatul". Totuşi, adaugă ei, „în practică lucrurile nu se prezintă întotdeauna aşa; acordul se face după cum consideră vorbitorul numele colective" (Iordan, Robu 1978: 603). Se aplică acelaşi principiu: când sunt considerate unitate, se face acord la singular, când vorbitorul distinge

[6] Când însă colectivul este articulat hotărât, situația se schimbă (*dau bomboane mulțimii de copii*, *mulțimii de studenți i s-a atras atenția*), un argument în plus pentru interpretări diferite ale acestui grup în funcție de tipul de articulare. (n.n. – Cristinel Sava).

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

elementele componente, se face acord la plural. Însă, deşi autorii vorbesc de o normă ce recomandă acordul la plural, puțin mai jos afirmă că „acest raport sintactic nu s-a constituit încă într-o normă, deoarece componentele sintagmei *subiect + determinant la plural* sunt simțite mai mult sau mai puțin libere de diferiți vorbitori, şi chiar de acelaşi vorbitor, în situații diferite" (Iordan, Robu 1978: 603).

4.15. În 1981, apare o lucrare monografică ce tratează problema acordului în general – *Acordul în limba română*, de Gligor Gruiță. Demersul lui este unul structuralist, iar rezultatele sunt mai mult decât interesante. Cartea sa conține multe observații profunde, care pot constitui o normă, ce-i drept cu destule subpuncte. În primul rând, el distinge între *colective complete* (= substantive care, pe lângă trăsătura [Pluralitate], conțin tematic o marcă semantică în plus, indicând elementele care compun acea pluralitate [Gruiță 1981: 51]) şi *colective incomplete* (= substantive care conțin tematic numai semul [Pluralitate], neprecizându-se natura elementelor care alcătuiesc această pluralitate [Gruiță 1981: 53]). Colective complete: *oaste*, *armată*, *norod*, *boierime*, *lume*, *studențime* etc. Colective incomplete: *grup*, *mulțime* etc.

Ca reguli, el stabileşte:

a) Colectivele complete cer verb la singular.[7]

b) Colectivele incomplete pot apărea în trei ipostaze: (1) ca substantive-subiect (*O echipă de sportivi a fost invitată*) şi se comportă ca orice alt substantiv în ipostaza de subiect, (2) ca numerale-subiect (substantivul al doilea este subînțeles: *O sumedenie sunt încă nerezolvate*) şi impun persoana a III-a plural verbului-predicat, şi (3) ca numerale-atribut (*O serie de întrebări au fost puse în pauză*), caz în care ies din sfera relațiilor de acord.

El mai sesizează că substantivele colective incomplete exprimă o idee cantitativă, fiind resimțite în multe contexte ca numerale nehotărâte şi echivalează un exemplu ca: *O mulțime de propuneri au fost făcute* cu enunțul paralel: *Douăzeci şi trei de propuneri au fost făcute*. Problema este că nu în toate situațiile este posibilă această interpretare, altfel problema acordului substantivelor colective ar fi fost rezolvată.

Gruiță face o anchetă cu seturi de câte trei întrebări pentru fiecare colectiv incomplet, exprimând cele trei valori pe care acesta le poate lua; toate verbele sunt puse la diateza pasivă. Acolo unde enunțurile au fost percepute ca negramaticale, li s-a cerut respondenților (studenți la filologie) să facă modificări, astfel încât

[7] El citează şi câteva exemple din limba veche, în care colectivele complete se acordau la plural: *Nărodul auzind această beseadă rea, întristară-se.* Începând cu secolul al XVIII-lea astfel de exemple sunt tot mai rare, până dispar cu totul, deşi *Gramatica* Academiei şi chiar şi Al. Graur, în *Gramatica azi*, încă mai condamnau astfel de construcții, cu toate că ele dispăruseră din uz. Dispariția acestui tip de acord Gruiță o pune pe seama a două cauze: o interpretare diferită a sensului acestor substantive de către vorbitor sau slăbirea vreunei influențe străine, citându-l în acest sens pe Ioan Pătruț, *Calques slaves et grecs en roumain*, 1968, 235–243, care afirmă că acest acord ar fi o influență slavă. Cf. însă ILR, I: 281, unde se dă exemplul lat. *gens*, care admitea acord la plural.

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

enunțurile să fie posibile. În urma modificărilor făcute, Gruiță a constat câteva lucruri interesante, dintre care amintim câteva: (a) „prezența trăsăturii [– Abstract] la elementele care compun ansamblul dă acestuia un caracter concret şi-l face mai apt de a fi privit ca o unitate" (Gruiță 1981: 57); în timp ce trăsătura [+ Abstract] exclude interpretarea colectivului ca substantiv-subiect (deci cu acord la singular), trăsătura [– Abstract] permite ambele interpretări; (b) prin inserarea unor adjective calificative ca determinante ale colectivelor valoarea substantivală a colectivului este consolidată, iar interpretarea lui ca substantiv-subiect devine, în unele cazuri, singura posibilă; (c) prin înlocuirea verbului-predicat cu un verb care permite şi o citire de ansamblu, nu doar individuală, se ajunge în situația ca acordul la singular să fie considerat corect; (d) prin inserarea unor adjective demonstrative ca determinante ale colectivului sau prin articularea colectivului cu articol definit, toate colectivele (cu excepția lui *seamă*) se substantivează, devenind centru de grup şi impunând acordul la singular (Gruiță 1981: 55–62).

Gruiță subliniază că substantivele partitive (*majoritate*, *rest*, *parte*, *treime*, *sfert* etc.) sunt în primul rând numerale şi de aceea acordul în cazul lor se face la plural. El face şi câteva precizări legate de colectivul *majoritate*: „Fiind foarte des utilizat în anumite contexte în care are cam acelaşi conținut [+ Deputat], acest cuvânt a ajuns un fel de colectiv cvasicomplet, care exprimă tematic nu numai semul [Pluralitate], ci şi pe acela de [Deputat], eventual [Membru], [Alegător], care se cam suprapun din punctul de vedere al realității desemnate. Cu această încărcătură semantică, el are statutul gramatical al unui colectiv complet (predicat la singular): *Majoritatea republicană a votat contra.* În lipsa trăsăturii menționate, *majoritate* devine un colectiv incomplet, cu valență în primul rând de numeral." (Gruiță 1981: 64).

4.16. Noua *Gramatică* a Academiei (GALR) apărută în 2005 distinge, în clasa substantivelor colective, între (1) substantive colective care îşi specifică membrii (echivalentul colectivelor complete de la Gruiță), (2) substantive colective care îşi specifică numărul (*pereche*, *duzină*) şi (3) substantive colective care nu îşi specifică nici membrii, nici numărul (aceste ultime două categorii corespund colectivelor incomplete de la Gruiță). În cazul colectivelor care îşi specifică membrii, dacă nu au accepții speciale, metaforice, care le scot din această categorie, acordul este gramatical, la singular (lucru constatat şi de Gruiță). Celelalte substantive colective, în structura cu un adjunct substantival, permit ambele tipuri de acord, în funcție de interpretarea care li se dă: centru de grup (şi atunci impun acord la singular) sau cuantificator (şi atunci impun acord la plural).[8] Articolul hotărât întăreşte calitatea substantivală, articolul nehotărât o diminuează în favoarea celei de cuantificator. (GALR, I: 109–113).

[8] Substantivul la plural – centru de grup nominal poate fi şters şi locul lui poate fi luat de nominalul colectiv; în acest caz, colectivul funcționează ca o proformă ce îşi procură referința anaforic sau cataforic: *(Dintre elevi) o mulțime mi-au răspuns.*, *O mulțime (de elevi) mi-au răspuns.* (GALR, II: 355)

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

GALR consideră că, datorită hipercorectitudinii, vorbitorii optează de multe ori pentru acordul gramatical, dar menționează că şi varianta cu acordul după înțeles sau prin atracție este foarte frecvent întâlnită (GALR, II: 355).

4.17. O altă monografie dedicată articolului este publicată în 2012 de Blanca Croitor. În urma analizei extinse pe care o întreprinde, ajunge la concluzia că „acordul sintagmelor pseudopartitive depinde de gradul de referențialitate al lui N1 şi de tipul semantic de predicat" (Croitor 2012: 160). Dintre cele care ne interesează pe noi, substantivele cel mai puțin referențiale sunt cele cardinale şi cele cantitative generice, iar substantivele cel mai puternic referențiale sunt cele partitive. Din punctul ei de vedere, în cazul sintagmelor partitive acordul la plural se justifică atât semantic, cât şi formal. În cazul sintagmelor pseudopartitive, cel mai important factor care decide tipul de acord este gradul de gramaticalizare al substantivului N1, care are în general rolul unei unități de măsură pentru entitatea exprimată de N2 (Croitor 2012: 330–331). Lucrarea Blancăi Croitor are meritul de a stabili că, în cazul sintagmelor binominale cantitative, acordul la plural nu este doar semantic, ci şi formal, gramatical, meritând să fie scos din categoria abaterilor.

4.18. În concluzie, norma literară s-a cristalizat destul de greu, cu fluctuații, dar a devenit tot mai rigidă de-a lungul timpului, în special din a doua jumătate a secolului al XX-lea, incluzând treptat acordul la plural în cazul sintagmelor binominale cantitative în categoria abaterilor de acord. Chiar dacă „acordul prin atracție este favorizat de anumite structuri sintactice: *un grup de fani au luat scena cu asalt*, *un set de principii au fost anunțate în şedința de luni*, *o parte a suporturilor* [sic!, probabil *suporterilor*] *au fost dezamăgiți*", totuşi „norma academică respinge acest tip de acord" (Andra Vasilescu, în SILR, 738). Chiar dacă GALR consideră că acordul gramatical este preferat de multe ori ca urmare a hipercorectitudinii, acesta este inclus în continuare în categoria abaterilor de la regula acordului (GALR, II: 353 ş.u.).

5. Articolul nostru a avut ca obiectiv identificarea influențelor reciproce între norma lingvistică şi norma literară. După cum am văzut, la început norma literară era destul de laxă, reflectând oscilația care începuse să apară şi în cadrul normei lingvistice între acordul la plural şi inovația: acordul la singular. Cu trecerea timpului, lucrările normative şi diversele studii au încercat să reglementeze acest aspect al gramaticii, pentru a fi eliminate orice dubiu şi orice zonă gri. Norma literară s-a îndreptat tot mai mult spre acordul formal, gramatical, încadrând acordul la plural, mai adecvat semantic, în categoria abaterilor de la regula acordului, deşi majoritatea autorilor indică cel de-al doilea tip de acord ca fiind preferat de vorbitori, cu toate că nu este corect din punct de vedere formal. Unii autori au condamnat acordul după înțeles în anumite contexte. Alții, începând încă din prima jumătate a secolului trecut, au introdus distincția: când substantivul colectiv este considerat un tot unitar, acordul se face la singular; când accentul se pune pe membrii colectivității, acordul se face la plural. Însă în ciuda acestei distincții care s-a făcut, confuzia

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

s-a păstrat, deoarece era dificil de diferențiat între situațiile când accentul se punea pe colectivitatea în ansamblu sau pe membrii colectivității, iar vorbitorii, din teama de a nu greşi, au recurs la hipercorectitudine, la varianta „sigură" – acordul gramatical – creându-se astfel, în mod artificial credem noi, o intensificare a utilizării acordului aşa-zis gramatical. Însă, după cum amintea şi Iorgu Iordan, structura gramaticală „aşa cum o cunoaştem din evoluția ei de veacuri" este croită pe calapodul acordului la plural. Iar lucrul acesta este demonstrat de faptul că, în limba veche (Carabulea 1965), acordul se făcea numai la plural, iar, în limba actuală (Croitor 2006; 2012), se preferă cu o pondere însemnată acordul la plural. Prin urmare, având în vedere că limba şi norma se influențează reciproc, putem considera că perioada de după anii '40 ai secolului trecut până spre sfârşitul secolului, când acordul la singular era utilizat mult mai frecvent decât acum, prezintă o „deviere" de la structura gramaticală a limbii române, deviere atrasă de o normă impusă conştiinței vorbitorilor şi aşa destul de sensibile la problema acordului. Astăzi, când cercetările au adus noi argumente în favoarea interpretării celui de-al doilea substantiv ca centru de grup şi condiționarea nu mai este „în cazul în care considerăm colectivul în ansamblu, atunci se face acord gramatical, iar în cazul în care considerăm membrii colectivității, atunci se face acord după înțeles" (deci de la interpretarea colectivului la acord), ci „în cazul acordului gramatical, colectivul este interpretat ca centru de grup, în cazul acordului după înțeles, substantivul la plural este interpretat ca centru de grup" (deci de la tipul de acord la interpretarea colectivului), vorbitorii sunt mai relaxați din acest punct de vedere, şi atunci limba tinde spre structura ei mai veche.

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu 1954 = Petre Alexandrescu, „Despre acordul predicatului cu subiectul", în *Limba română*, III, nr. 3, 1954, pp. 22–26.

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997.

Avram 2007 = Mioara Avram (coord.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007.

Breban 1973 = Vasile Breban (coord.), *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1973.

Carabulea 1965 = Elena Carabulea, „Acordul după înțeles şi prin atracție în limba română veche", în *Limba română*, XIV, nr. 5, 1965, pp. 593–608.

Craşoveanu, 1969 = D. Craşoveanu, „Extinderea acordului după înțeles", în *Limba română*, XVIII, nr. 6, 1969, pp. 545–549.

Croitor 2006 = Blanca Croitor, „Acordul predicatului cu subiectul realizat printr-o sintagmă colectivă sau partitivă (date statistice)", în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română – aspecte sincronice şi diacronice. Actele celui de al 5-lea colocviu al Catedrei de limba română (8–9 decembrie 2005)*, Editura Universității din Bucureşti, Bucureşti, 2006, pp. 67–74.

Croitor 2012 = Blanca Croitor, *Acordul în limba română*, Editura Universității din Bucureşti, Bucureşti, 2012.

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

Densusianu 1938 = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine. Tome II. Le seizième siècle*, Librairie Ernest Leroux, Paris, 1938.

Dimitrescu 1949 = Florica Dimitrescu, „Acordul după înţeles”, în *Cum vorbim: revistă pentru studiul şi explicarea limbii*, I, nr. 7, 1949, pp. 18–22.

Eustatievici Braşoveanul 1969 [1757] = Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească (1757). Prima gramatică a limbii române*, ediție, studiu introductiv şi glosar de N.A. Ursu, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1969.

Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009.

GA = Al. Graur (coord.), *Gramatica limbii române*, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, vol. II, 1966.

GALR = Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, Bucureşti, vol. I, II, 2005.

Gheție 1982 = Ion Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.

Gheție 1997 = Ion Gheție (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997.

Graur 1937 = Al. Graur, „Acordul după înțeles”, în *Viața românească*, XXIX, nr. 11, 1937, pp. 76–85.

Graur 1968 = Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române.* Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1968.

Graur 1973 = Al. Graur, *Gramatica azi*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973.

Gruiță 1981 = Gligor Gruiță, *Acordul în limba română*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

Guțu Romalo 2002 = Valeria Guțu Romalo, „Despre «acord»: reguli şi abateri”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Editura Universității din Bucureşti, Bucureşti, 2002, pp. 11–29.

Guțu Romalo 2008 = Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine şi greşeală. Limba română de azi*, ediția a III-a, revăzută şi adăugită, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008.

Eliad 1828 = I. Eliad, *Gramatică românească*, [Sibiu], 1828.

Hristea 1984 = Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*, ediția a treia revăzută şi din nou îmbogățită, Editura Albatros, Bucureşti, 1984.

ILR = Al. Graur (redactor responsabil), Eugen Cizek, Gabriela Creția, I. Fischer, Maria Iliescu, Liana Lupaş, Liliana Macarie, Rodica Ocheşanu, Teodora Popa-Tomescu, Elena Slave, Sorin Stati, Angela Vasiliu, Lucia Wald, *Istoria limbii române*, vol. I: *Limba latină*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1969.

Iordan 1943 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor”*, Editura SOCEC & Co., Bucureşti, 1943.

Iordan 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Editura Ministerului Învățământului, Bucureşti, 1956.

Iordan, Robu 1978 = Iorgu Iordan şi Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

Lambrior 1892 = A. Lambrior, *Gramatica română. Fonetica şi morfologia*, editor Gh. Ghibănescu, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, Iaşi, 1892.

Philippide 1897 = Alexandru Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, Iaşi, 1897.

Rosetti 1986 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediție definitivă, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei

Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)

SILR = Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2012.

Şotropa, Grecu 1931 = Calistrat Şotropa şi Valeriu Grecu, *Gramatica limbii române*, ediția IX (I-a în colaborare), Editura SOCEC & Co., Bucureşti, 1931.

Tiktin 1895 = Hariton Tiktin, *Gramatica română pentru învățământul secundar. Teorie şi practică*, partea II: *Sintaxa*, ediția a II-a prelucrată, editura autorului, Bucureşti, 1895.

THE INTERPLAY BETWEEN LINGUISTIC NORM AND LITERARY NORM. CASE STUDY: AGREEMENT IN NUMBER OF THE SUBJECT EXPRESSED BY A QUANTITATIVE BINOMINAL PHRASE

(Abstract)

The article aims to describe the interplay between the linguistic use and the literary/academic norm regarding the agreement of the subject when expressed by a quantitative binominal phrase, where the second nominal is a plural noun, and the first nominal is a quantifying partitive noun (*quarter, half, part, majority*), a collective noun (*bunch, lot, group*), or a quantifier (*number, pair, series*). The description is diachronic and follows both the linguistic use as seen in Old Romanian texts and various other studies for the Modern Romanian and the formation of the academic norm beginning from the first grammars of Romanian until the most recent studies. The conclusion of our research is that the linguistic norm/use favours the agreement in the plural with the second nominal, with a slight exception during the second half of the 20th century, when the agreement in the singular gained momentum as a result of the literary norm becoming stricter in this respect and accepting only the formal agreement in the singular with the first nominal, relegating the agreement in the plural with the second nominal (semantic agreement) to the category of deviations from the norm. However, some older and latest studies indicate that the agreement in the plural is correct not only on the semantic level, but also on the formal level.

Cuvinte-cheie: acordul după înțeles, substantive colective, normă literară, normă lingvistică, sintagme binominale cantitative.

Keywords: semantic agreement, collective nouns, literary norm, linguistic norm, quantitative binominal phrases.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A27844 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.117.183.172 (2024-04-25 17:38:15 UTC)